
Katica KNEZOVIĆ

KAKO VJERUJEMO, ONAKO I DJELUJEMO

Usporednice
franjevačke karizme
služenja siromasima u
životu i djelu fra Didaka
Buntića i bl. Marije
Propetoga Isusa
Petković

Katekizam Katoličke crkve u svome trećem dijelu, koji tematizira *Život u Kristu*, ima i poglavlje o *kršćanskoj svetosti*, u kojem se – pozivajući se na Matejevo evanđelje i na Dogmatsku konstituciju o Crkvi, *Lumen gentium*, Drugoga vatikanskoga koncila – doslovno donosi sljedeće:

“Svi vjernici, bilo kojeg staleža i stupnja, pozvani su na potpun kršćanski život i na savršenu ljubav’ (*Lumen gentium*, 40). Svi su pozvani na svetost: ‘Budite dakle savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski’ (Mt 5, 48): ‘Da postignu tu savršenost, neka se vjernici služe silama primljenim po mjeri Kristova dara da se (...) u svemu poslušni volji Očevoj posvete slavi Božjoj i službi bližnjemu. Tako će svetost Božjega naroda dati obilate plodove, kako to u povijesti Crkve izvrsno dokazuju životi tolikih svetaca’ (*Lumen gentium*, 40).”¹

Pred nama je dvoje redovnika koji su poziv na “potpun kršćanski život i na savršenu ljubav” ostvarili služeći se “silama primljenim po mjeri Kristova dara”, “u svemu poslušni volji Očevoj”, posve posvećeni “slavi Božjoj i službi bližnjemu”.² Teško bi bilo pronaći jasniji i sažetiji ocrt života tih dvoje ljudi kojima je posvećen ovaj rad. Dosegnuti junački stupanj življenja toga poziva na svetost, posebice sukladno trima istaknutim premisama, Crkva je u slučaju s. Marije Propetoga već priznala, proglasivši je blaženom 2003. godine,³ a za fra Didaka Buntića odražava se u uvjerenju njegovih suvremenika da je bio čovjek sveta života, što se potkrepljuje kako brojnim svjedočenjima iz

1 *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila 1994., br. 2013.

2 *Isto*.

3 Bilo je to u sjedištu njezine rodne biskupije, u Dubrovniku, 6. lipnja 2003., kada ju je u svečanom činu u euharistijskome slavlju blaženom proglasio papa Ivan Pavao II., za svoga 100. pastoralnoga putovanja, a trećega pohoda Hrvatskoj.

prve ruke,⁴ tako i svim onim djelima kojima je bio nadahnutelj, začetnik i provoditelj,⁵ kojih je toliko da poprimaju “biblijske razmjere”.⁶

U životu i djelu tih dvoje Franjinih sljedbenika uočavaju se usporednice u otjelovljivanju franjevačke karizme služenja siromasima, po kojima je fra Didak zavrijedio naziv “oca hercegovačke sirotinje”,⁷ a Majka Marija Propeptoga naziv “madre miracolose”.⁸ Ako je točno da je čovjek stvoren od zemlje, i to od one na kojoj je rođen – kako se voli zgodno dometnuti, onda je i svetački lik tih dvoje Božjih ugodnika satkan od sudbine njihove rodne grude u iznimnu povijesnom trenutku. Ta zemlja, vrijeme i njezine okolnosti iznjedrile su njih tada i takve. Njihove se, na prvi pogled oprečne, biografske crte skladno ugrađuju u usporednicama franjevačke karizme služenja siromasima, koje se ovdje pokušava iščitati u njihovu redovničkom (1), socijalno-gospodarstvenom (2) i duhovno-pastoralnom radu (3).

Redovničke usporednice

U doba Marijina rođenja fra Didak je već imao 21 godinu i nosio je Franjin habit. Marija je rođena u Blatu, 10. prosinca 1892. u imućnoj obitelji, u kojoj je otac svojoj

4 Riječ je već i o mnogim pismima iz njegove bogate korespondencije s raznim ljudima s kojima je surađivao, odakle se razabire koliko ga poštuju i koliko mu se dive zbog sve žrtve koju čini za svoj narod, a potom brojna svjedočenja izražena u nekrolozima nakon njegove iznenadne i prerane smrti. Tu su i brojna svjedočenja dana kasnije, prigodom njegovih obljetnica i pokušaja subraće da fra Didakovi suvremenici ostave pisani trag o susretima s njime (primjerice: Čorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978.).

5 Dosta je spomenuti opismenjivanje puka, gradnju širokobriješke bazilike i gimnazije, spašavanje sirotinje od gladi, unapređenje poljoprivrede i cjelokupnog društvenog života.

6 Tim se izrazom poslužio njegov subrat u redovništvu, dr. Ivan Dugandžić, u svom referatu “Vjerničko nadahnuće fra Didakova karitativnog djelovanja” na znanstvenom skupu “Fra Didak Buntić – čovjek i djelo”, održanom u Mostaru, 2.-3. listopada 2008.

7 Takvim ga se i sličnim nazivima, poput “pravim ocem”, “spasiteljem sirotinje”, “hercegovačkim Mojsijem” imenuje na mnogo mjesta u njemu posvećenim spisima, posebice u sjećanjima na njega (usp. Čorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978.).

8 Zavrijedila je taj naziv jer se uvijek uzdala u Božju pomoć, i kad se činilo da su sva vrata zatvorena, u zadnji se čas, kao uslišanje njezine vapijuće molitve, pravim čudom Božjim, našlo rješenje za dotičnu potrebu.

brojnoj djeci bio “kao svetinja”.⁹ U autobiografiji Marija za njega svjedoči:

“Bio je jednostavan, iako bogat u zemaljskim dobrima. Pravednost, milosrdnost i ljubav, bile su u njemu ostvarene u najvećem stupnju savršenosti. Imao je veliku vjeru i do u tančine je vršio zakon Božji i zapovijedi svete Crkve, osobito djela milosrđa. Siromasi i težaci, oni su bili njegovi prijatelji. Upravo ih je očinski ljubio i za njih se zauzimao, osobito za svoje težake, kojih je imao oko 700 jer je četrnaesti dio otoka Korčule njemu pripadao. (...) Osobito je ona u svom ocu gledala živog sveca, za kojim se njezina duša, poslije Boga, zanosila. Otac je bio, poslije Boga, njen ideal – njena ljubav, kojeg je jako i s poštovanjem kao svetinju ljubila zato što je tako dobar i milosrdan siromašnima, što je tako mučaljiv i zadubljen u neke misli, tako jednostavan i istinit, kao čisto zlato.”¹⁰

Upravo je zbog oca, kojeg je tako voljela i koji je jednu kćer već dao u samostan,¹¹ tajila i gušila svoje redovničko zvanje.¹² Već je Marijin djed dao urediti u kući Petkovića, svega nekoliko koračaja udaljenoj od župne crkve, dvije gostinjske sobe za redovnike (fratre i dominikance) koji su prigodice dolazili u Blato i tu pastoralno djelovali.¹³ Mala je Marija u tim susretima upila puno redovničke duhovnosti, a za sebe kaže da je u roditeljskoj kući odgajana “kao u samostanu”.¹⁴ Stoga ne čudi da je već u 14. godini

9 Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 15.

10 *Isto*, 15-16.

11 Marijina najstarija polusestra Jela bila je redovnica, imenom s. Gertruda, u redu Srca Isusova u Puli. Jednom zgodom kad je u Blatu prikupljala milodare za potrebe svoga reda, pokazala je Mariji jednu kuću i rekla joj da će se ona vratiti u Blato i u toj kući otvoriti sirotište. Umrla je mlada, u 33. godini života, svetom smrću na dan Velike Gospe, 15. kolovoza 1904. godine, a pri zadnjem susretu s Marijom rekla joj je: “Više se nećemo vidjeti, do viđenja u raju” (*isto*, 29). Malo potom, 16. listopada 1904., u Blato su doista došle redovnice, ali jednog drugog reda i brinule se za sirotinju, a nekoliko godina potom Marija je utemeljila Družbu Kćeri Milosrđa (usp. *isto*, 31).

12 “(...) u devetoj godini, počela je osjećati zvanje da ide u koji zavod gdje se druge djevojčice odgajaju i da se i ona u takvom kojem hramu odgaja za Boga” (*isto*, 28).

13 Dolazili su “kao korizmeni propovjednici i ispovjednici, kao posjetitelji vjerskih društava, napose trećih redova (franjevačkog ili dominikanskog), ili kao prositelji milostinje” (*isto*, 18).

14 *Isto*, 17. Potkrepljuje to sjećanjem na svoju majku kad kaže “da je bila vrlo pobožna žena, koja je djecu odgajala u strahu Božjem i u svetoj nevinosti, tj. u strogom čuvanju od svega što bi im moglo i malo smutiti dušu. Ona je gojila svoju djecu u strogosti, u krepostima, u radu i jednostavnosti, u poniznosti i samoprijegoru, u pokori i molitvi” (*isto*, 18).

učinila “zavjet vječnog djevičanstva”,¹⁵ a da u toj dobi baš i nije razumjela što to znači. Bila je u 19. godini kad joj je otac umro¹⁶ i tad s majkom preuzima odgoj mlađe braće i upravljanje golemim i zahtjevnim imanjem.

Franjo Buntić rođen je na Paoči, 9. listopada 1871., u siromašnoj obitelji gdje je rano ostao bez oca, pa ga je majka, zajedno s drugom djecom, odgajala uz pomoć rodbine, ponajviše njegovih stričeva. Kako mu je učitelj, kojega su sva djeca cijenila, bio vojnik, i Franjo se počeo zanositi tim zvanjem, a kad mu je neki stražmeštar ponudio da ga smjesti u kadetsku školu, majka ne htjede to privoljeti, jer je svoga sina radije htjela vidjeti u franjevačkoj halji negoli u vojničkoj odori.¹⁷ Nakon školovanja u Širokom Brijegu stupa u Humcu u franjevački red, 18. veljače 1888., i uzima ime Didak.¹⁸ Ušao je u izgrađenu redovničku zajednicu muževa koji su sve svoje snage ulagali u boljitak hercegovačkoga puka, jer su i sami iz njega potjecali: “A tko je bliži svome narodu, tko bolje poznaje njegove vječne i vremenite potrebe od njegova ujaka – franjevca, koji je iz njega nikao, za nj živi i umire?”¹⁹

Marija Petković dobiva tadašnju osnovnu naobrazbu u šestogodišnjem školovanju, a potom završava trogodišnju srednju i domaćinsku školu²⁰ u upravo pristiglih sestara Službenica milosrđa u Blatu,²¹ a potom u njih – koje su sve bile Talijanke – pohađa satove talijanskoga i ručnoga rada. Izvrsno vladanje talijanskim jezikom dobro joj je došlo poslije u osnutku i vođenju Družbe, posebice u potraživanju pomoći za karitativni rad. Dakako, tu je uz stručno obrazovanje dobila i neposredan uvid u redovnički život te bila formirana i u duhovnosti.²²

15 Bilo je to 21. studenog 1906., na blagdan Prikazanja Blažene Djevice Marije (usp. *isto*, 48).

16 Otac je umro na sam Uskrs, 16. travnja 1911. (usp. *isto*, 15, 77).

17 Usp. Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Tiskara “Bosanske pošte” 1914., 12.

18 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 13.

19 *Isto*, 37.

20 Bila je to tzv. *Scuola civica* – građanska srednja i domaćinska škola za djevojčice (usp. Atanazije Matanić, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., 21).

21 To su bile prve redovnice koje su se nastanile u Blatu 1904. godine, a Kuća matica im je bila u Bresci. Prema talijanskom nazivu družbe, Ancelle della Carità, Blačani su ih zvali ančele (usp. *isto*, 21).

22 Sama zapisuje, pišući o sebi u trećem licu: “Tu je Marija po promislu Božjem primila drugi odgoj u krepostima i prve upute i korake na putu savršenstva. Svaki je dan tu slušala duhovno štivo i odgojne pouke. Promatrala je izbliza i redovnički život i običaje u samostanu. Gledala je kako časne sestre priređuju predstave, vode društva. Gledala je kako se strogo

Franjo Buntić obrazuje se i formira od franjevačkoga Širokog Brijega do isusovačkoga učilišta u Innsbrucku, kamo su ga starije, već kao fra Didaka, poslale na studij bogoslovlja, a potom i klasične filologije. Godine 1895. vraća se u Široki Brijeg i preuzima službu profesora grčkog i latinskog jezika, prenoseći tako iduće 24 godine hercegovačkoj mladeži klasičnu naobrazbu, po kojoj je “upravo slovio”,²³ a mnoge od njih oduševljavajući i za franjevaštvo, u duhovnost kojega ih je uvodio vlastitim primjerom prema onoj drevnoj, *verba movent, exempla trahunt*. Uz klasične jezike, koje je poznavao kao hrvatski, govorio je nje-mački i talijanski a razumio francuski – stavljajući sve to u službu svome franjevačkom redu i hrvatskom narodu.²⁴ To da je fra Didak proveo gotovo četvrt stoljeća radeći u širokobriješkoj gimnaziji, najbolje govori o njegovim sposobnostima, njegovu shvaćanju povijesnoga trenutka i o njegovu načinu rada,²⁵ jer je Široki Brijeg u to vrijeme bio “kulturni centar hrvatske i katoličke Hercegovine i matična franjevačke provincije”, pa je “tome zavodu trebalo (...) posvetiti svu brigu i pažnju, jer je bio odgojilište i rasadište svećeničkog franjevačkog podmlatka za Hercegovinu”, a starješinstvo, svjesno toga, za te je zadaće biralo najbolje sile.²⁶ Svojim je bogatim klasičnim znanjem fra Didak znao tako oduševiti čak da su i oni rado učili klasične jezike, pa je “gimnazija doskora dobila glas kao jedan od najboljih klasičnih zavoda u Bosni i Hercegovini”.²⁷ Fra Didak se i tu morao boriti s krajnjim siromaštvom koje je neprestano pratilo taj zavod, jer državne vlasti nisu davale nikakve pomoći za franjevačko školstvo, kako one u tursko doba, tako ni one u doba Austrije.²⁸ Kako je u to

čuvaju svijeta i pogleda svijeta, kako su skromne, ponizne. Kako vrše i čuvaju sveto siromaštvo i u najmanjim stvarima (...) kako se djecu poučava i zabavlja, razne igre i vježbe...” (Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 32).

- 23 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 13.
- 24 Usp. *isto*, 13.
- 25 On i dvojica njegovih kolega koji su 1895. započeli svoj rad na gimnaziji, imali su podnijeti herojske žrtve i izvršiti golem posao, pa ne čudi da se fra Didak “sav zakopao u svoje klasike, te je u prvim godinama profesorskoga žara znao više puta i osvanuti s knjigom u ruci”, a najradije je čitao Novi zavjet na grčkom jeziku “te ga je znao gotovo svega naizust” (*isto*, 17).
- 26 Usp. *isto*.
- 27 Fra Didakova metoda poučavanja i njegova učenika fra Mile Miloša, neobično sposobna nastavnika grčkog i latinskog od 1904. do 1921., toliko je bila uspješna “da su njihovi đaci iz VI. razreda bolje znali klasične jezike nego maturanti iz državnih gimnazija” (*isto*, 17-18).
- 28 Usp. *isto*, 18. Fra Oton Knezović objašnjava i razloge takvog neprijateljskoga stava prema franjevačkom školstvu, promatrajući ga u kontekstu

vrijeme broj vjernika u Hercegovini rastao (112.000 duša), osnivale su se nove župe, pa je rasla i potreba za franjevačkim klericima, koje je starješinstvo nastojalo školovati u inozemstvu, većinom u Njemačkoj i Italiji.²⁹ Podmladak se odgajao u širokobriješkom zavodu, za koji je trebalo namaknuti sredstva eda bi se izgradili dostatni i prikladni prostori za stanovanje i učenje kako bi se mogao podići na razinu gimnazije,³⁰ pa se omogućiti i uzimanje više vanjskih đaka, što je mnogoj hercegovačkoj nadarenoj ali siromašnoj mladeži bila jedina prigoda za školovanje.

Marija Petković, suočena s mnogom bijedom već i u svome rodnom Blatu koje tada ima oko 10.000 stanovnika,³¹ a osjećajući u sebi redovnički poziv, odlučuje poći upravo u zatvoreni red, da oplakuje bijedu svijeta.³² Time je, istina, pokazala da ima oči otvorene za prepoznavanje čovjeka u nevolji, ali i svijest kako ona sama ne može učiniti ništa više negoli poći u kontemplativni red i tamo pred Bogom oplakivati taj jad čovjeka nevoljnika, uzdajući se u Božje milosrđe i snagu zagovorničke molitve. Tom je prigodom načinila oporuku i uručila je župniku, a glasila je: "Svu svoju imovinu ostavljam da se u Blatu sagradi zavod za siromašnu i zapuštenu djecu, gdje će se u vrijeme prosto od škole moći odgajati i dobiti hranu, a sirote i stanovati."³³ Bogu je, čini se, već i to dostatno, da iz toga otvorena oka i srca – uma i duha – učini djelatnu ljubav, ruku pomoćnicu i predvodnicu za one koji su jednako otvoreni. Mladoj djevojci, ženi iz puka, uz bok stavlja mjesnoga biskupa, dr. Josipa Marčelića, koji je, poput mudra oca i pastira, savjetuje i vodi korak po korak do toga da postane djelatno oruđe u Božjem namislu.³⁴ Time njoj, kao ženi, biskup svojim ugledom i zalaganjem otvora

tzv. istočnog pitanja i austrijskoga imperijalizma na Balkanu (usp. *isto*, 47 i dalje).

29 Usp. *isto*, 21.

30 Uz mnoge žrtve i odricanja otaca franjevaca, za provincijalatstva fra Davida Nevistića (1916.-1919.), koji je dao preurediti dio samostana, Široki je Brijeg šk. god. 1917.-1918. dobio svih osam razreda gimnazije (usp. *isto*, 21-22).

31 Usp. Atanazije Matanić, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., 15.

32 Usp. Marija Propetoga, *Bilješke za autobiografiju*, 160 (citirano u: *isto*, 32).

33 Marija Propetoga, *Bilješke za autobiografiju*, 154 (citirano u: *isto*, 32).

34 Sama zapisuje: "Prigodom biskupovog kanonskog pohoda Blatu 1906., obavi ona kod svog dijecezanskog biskupa J. Marčelića ispovijed i otkrije mu svoju želju za polazak u samostan i da posveti svoj život Bogu – ljubavi Isusovoj. Preuzvišeni biskup Marčelić od tada je uzео pod pismeno vodstvo Marijinu dušu" (Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 46).

vrata za konkretno djelovanje, kako na crkvenom tako i na društvenom polju.³⁵ Umjesto da se zatvori u kontemplativnom redu, uz vlastiti pristanak biva vođena u utemeljenju ženske redovničke zajednice Družbe Kćeri Milosrđa 1920. godine u Blatu, karizma koje je služenje siromasima, napose sirotij djeci, starijima i bolesnima.

Naoko posve različite okolnosti pratile su ulazak s. Marije Propetoga i fra Didaka u redovništvo, ali ne i oprečne u ostavljanju temeljnih dojmova na život tih dvoje ljudi. Djetinja dob je u njih probudila i pobudila otvorenost uma i duha za nepatvorenu stvarnost oko njih, izgrađujući u njima posebice emocionalnu zrelost i inteligenciju.

Dok je Marija Petković za odjelotvorenje služenja siromasima bila vođena da utemelji žensku redovničku zajednicu s karizmom milosrdne ljubavi, fra Didak je doveden u gotovu, uređenu zajednicu otaca franjevaca provincije Uznesenja Marijina, koji su se brinuli kako za vjerski život svoga puka, tako i za svaki njegov boljitak u društvenom, gospodarskom i političkom pogledu. Fra Didak posve koristi strukturu svoje zajednice, i njemu kao franjevcu otvorena su vrata i za značajnije i utjecajnije društveno-političko djelovanje, a kad se to pravo pokušava dokinuti ili znatno suziti, snažno se tomu opire,³⁶ gledajući pred sobom puk koji bi time najviše bio zakinut. Njegova je redovnička sobica bila ured u koji je svatko mogao ući i potražiti pomoć.³⁷ Pouzdanje u njegov utjecaj i sposobnost da se za njih založi, u mnogih je potrebnika bilo takvo da su držali kako je stvar riješena samim time što su poteškoću izložili fra Didaku.

Socijalno-gospodarstvene usporednice

U njihovu su podneblju ljudi osiromašili i zapali u krajnju bijedu i glad zbog Prvoga svjetskog rata, prirodnih katastrofa, gospodarskoga sloma i epidemije “španjolice”.

35 Dubrovački biskup dr. Josip Marčelić piše Mariji: “Ti kažeš da ne možeš gledati nevolju, pokvarenost i zasljepljenost svijeta, a trpiš što pomoći ne možeš, pa ideš da plačeš nad tom nevoljom. Ali ne valja, kad kuća gori, ostaviti i bježati i plakati; to nije junački, već se svim silama zauzeti, gasiti i spasiti, što se može. Zato te molim i savjetujem da se vratiš i zauzeš se za svoje mjesto i odgoj djevojčica; mogla bi s vremenom otvoriti višu redovničku kuću, ali sve u svoje vrijeme” (kako izvornici nisu sačuvani, njezin životopisac preuzima zapis iz njezinih *Bilježaka za autobiografiju*, str. 161; citirano u: Atanazije Matanić, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., drugo dopunjeno izdanje, 33).

36 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 37-39, te 71-77.

37 “(...) bio je dobar savjetnik svakome, te koji je god trebao razgovora ili preporuke, svak je k njemu dolazio, a on je svakoga lijepo primao kao brata, nastojao da mu ljubav učini i da ga preporuči kod mogućnika” (*isto*, 30).

Zemljopisno gledano, kamenit otok Korčula, s plodnim udolinama, kakva je bila i Marijino rodno Blato, i kamena Hercegovina, s plodnim ali nedovoljno melioriranim poljima, imali su mnogo toga zajedničkoga. Zajedničko je bilo i otoku Korčuli i svojevrsnom otoku Hercegovini da su u svome kršu, svojoj ekstenzivnoj poljoprivredi, svojim vodotocima i suši odsudno ovisili o nebu! Oba kraja su to iskusila tijekom Prvoga svjetskoga rata i poraća.

I s. Marija Propetoga i fra Didak blažili su posljedice rata, nedostatka muške radne snage, iseljivanja, prirodnih katastrofa i drugih nedaća koje su nemilo pritiskale njihove sunarodnjake. Jedna od njih bila je i gospodarski slom uzrokovan poljoprivrednim kolapsom. Dok je inače plodna hercegovačka zemlja zbog suše zatvorila krilo,³⁸ u Blatu je filoksera – bolest korijena vinove loze – uništila vinograde, koji su uz maslinike marljivim Blaćanima bili glavni izvor prihoda. Hercegovinu je uza sušu pogodila i nerodica, pomor stoke, pa čak i skakavci – pružajući biblijsku sliku bolesti i neishranjenosti čovjeka i prirode.³⁹ A rekviriranje, oduzimanje za vojsku, znalo je uzeti i posljednje živinče iz dvorišta, pomesti svaki tavan i isprazniti svaku izbu.⁴⁰

Dok je fra Didak tijekom dviju izrazito problematičnih godina gladi, 1917. i 1918.,⁴¹ vodio djecu u Slavoniju i Baranju i prosio kruha za one ostale kod kuće,⁴² s. Marija Propetoga obilazi tu žitnicu nekoliko godina poslije, 1922. i sljedećih godina do 1932., prikuplja kruha i ruha za osiromašeno i izgladnjelo Blato.⁴³ Marija se ne libi u svojoj

38 Od 9. travnja do 7. listopada 1916. nije bila pala kiša. Moleći za pomoć u žitu, fra Didak piše zemaljskom poglavaru, general-pukovniku Stjepanu barunu pl. Sarkotiću, da je početkom lipnja 1916. prošao sav hercegovački kraj uključujući i Duvno kao glavnu njegovu žitnicu i da je odmah uvidio kako zbog suše velika glad prijete narodu. Mostarski kotar sa svojih 60.000 stanovnika i inače je morao uvoziti žito, jer je "na malo usjeva uvijek slaba godina", a posebice sad kad je suša spržila zemlju (usp. *isto*, 38).

39 Usp. pismo fra Didaka Buntića Ministarskom savjetu u Beograd, od 6. prosinca 1920., otisnuto u: *isto*, 85.

40 Usp. *isto*, 37.

41 Riječ je o vrhuncu tzv. godina gladi (1916.-1919.), koje je pod vidikom spašavanja hercegovačke sirotinje opisao fra Andrija Nikić u monografiji *Godine gladi. Povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje (1916.-1919.)*, Duvno, 1974., pretilak Mostar – Veljaci, 1995.

42 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 39-44.

43 Životopisac to opisuje: "Drugi i teži pothvat onoga toplog ljeta 1922. bio je put preko Dubrovnika, Metkovića i Broda na Savi, da po istočnoj Slavoniji prosi milostinju, poglavito pšenice i brašna, za svoje sestre, siročad pa i druge mještane. Od tada pa do 1932. zbilje se više sličnih 'podviga', što Marijinih što njezinih sestara, koji su ispunjeni djelima velike požrtvovnosti, trpljenja, poniženja ali i zadovoljstva" (Matanić, Atanazije, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., drugo dopunjeno izdanje, 79).

potrebi obratiti za pomoć i samom Svetom Ocu Piju XI.⁴⁴ i nunciju Ermenegildu Pellegrinettiju u Beogradu, kojima šalje pisma zamolbe preko svoga mjesnoga biskupa. Primila je znatnu pomoć od obojice, a toliko ih se dojmila u svojim dopisima i osobnom susretu s nuncijem u Đakovu,⁴⁵ da su njezinu sirotištu i pučkoj kuhinji u Blatu obojica i potom poslala pomoć, a da ih nije za to ni molila.⁴⁶ Obračala se i zemaljskim vlastima u Beogradu i u većini pripadajućih ministarstava uspjela u svojim traženjima. Kad se u jednoj takvoj prigodi, zbog nespretna izričaja posrednice koja joj je pomagala, doimalo kao da se hoće skriti Marijino katoličanstvo, ona pred Nikolom Pašićem, predsjednikom vlade, izričito tvrdi "(...) mi smo katoličke hrvatske sestre rođene u Dalmaciji, a podanici smo Jugoslaviji".⁴⁷ Obećana se svota potom "izgubila", a na upit posrednice zašto je tako nastupila, odrješito odgovara: "Prije ću izgubiti tih 100.000 nego se prodati i reći laž te zaniijekati da sam katolkinja."⁴⁸

U jesen 1918. u Hercegovini je bilo iznimno teško – ljudi su sve više umirali od gladi, iznemoglosti i španjolske groznice. U studenom te godine fra Didak dovozi žito iz Slavonije, a u Širokom Brijegu od 42 svećenika i klerika samo trojica nisu bila oboljela. Didak se shrvan, gledajući posebice mladost na bolesničkoj postelji, pita: "komu sve ovo nabavljam".⁴⁹ U to isto vrijeme "španjolica" u Blatu obara Mariju u krevet i umalo u grob, koji je već bio za nju i iskopan, o čemu se i sama uvjerala kad je pohodila grob svoje obitelji.⁵⁰

44 Usp. Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 181-182.

45 Providnost je htjela da se s. Marija Propetoga našla na proputovanju u Đakovu u sestara Svetoga Križa kad ih je pohodio apostolski nuncij Pellegrinetti, s kojim je tada mogla razgovarati i upoznati ga s molbom koju je već nekoliko mjeseci prije uputila papi Piju XI. "za pomoć Družbi i za spas sirotne djece" (usp. Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 173-174).

46 Usp. *isto*, 182.

47 *Isto*, 176.

48 *Isto*, 176.

49 Vojislav Mikulić, "Uspomene na fra Didaka", u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 168-183, ovdje 174.

50 Potkraj 1918. Marija je bila na umoru, ali je čudesno ozdravila i sve zorno opisala, a kao posljedica te bolesti ostala je uvijek poprilično bolehljiva, posebice, kako sama kaže: "slaba na noge", ali to je nije spriječilo u tomu da u opetovanim prošnjama prokrstari Slavoniju i Baranju, a i da dospije u misije u Južnu Ameriku (usp. Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (prir. M. Parlov), Split, Verbum 2004., 119-128).

Oboje su, svatko na svoj način, prepoznali čovjeka u potrebi i djelovali prema sposobnostima koje im je Bog dao, hrabro se i vjerno izgrađujući u tim sposobnostima i surađujući s njima.

Zanimljivo je uočiti da se gotovo istim žarom za čovjeka-siromaha brinu dajući mu kako tjelesnu tako i duhovnu i intelektualnu hranu. Brinu se za prehranjivanje, ali i za školovanje i vjersku pouku – jednom riječju, daju siromašnom narodu i kruh i knjigu u ruku. Marija još kao djevojka u Blatu posjećuje siromašne dajući im koliko je mogla smoći u vlastitoj kući, a kad joj majka počinje prigovarati da će joj razdati imanje, pa jednom neke sirotice otjera s kućnoga praga ništa im ne dajući, Marija vapije Bogu da bi joj jednom dao mogućnost da nijedan siromah ne ode od nje neutješeno.⁵¹ Svjedoče za nju da je nevoljnice, kad im nije imala čime pomoći, uvijek lijepo primila i pomogla im barem riječju utjehe i razumijevanja, što nije umanjilo njihovu potrebu, ali jest njihovu bijedu. Njeguje i bolesne. Djecu u Babini, području uz more nedaleko od Blata, gdje su živjele obitelji težaka radnika s imanja njezina oca, poučava u ljetnim mjesecima, drži im malu školu i posebice ih priprema na sakrament prve svete pričesti.⁵² Marija je i kao časna majka vrlo zauzeta za školovanje svojih sestara – šalje ih u stručne škole za osposobljavanje u svim područjima rada svoje družbe. Školuju se u teologiji, pedagogiji, njezi bolesnika i drugomu.

Jednako se tako i fra Didak zalaže da svojoj Hercegovini uz kruh dadne i knjigu u ruke. Već je program Hrvatske narodne zajednice (HNZ) u Bosni i Hercegovini nastojao širiti prosvjetu u narodu, ali je to išlo vrlo teško jer je jako malo ljudi bilo pismeno.⁵³ Upravo je to nagnalo fra Didaka da osmisli način opismenjivanja, za koje je držao da ga “treba širiti u velikom stilu”.⁵⁴ Od 1911. počinje upućivati seoske odbornike mjesnoga odbora HNZ-a u opismenjivanje naroda, ali se narod slabo odazivao, što zbog nemara, što zbog vjerovanja da škola kvari mlade i da će sve djevojke i žene koje nauče pisati morati ići dvoriti ranjenike u bolnicama.⁵⁵ Fra Didak se opet morao zauzeti i razbiti te predrasude, posebice glede školovanja ženske mladeži. Uvjeravao je puk da je “mjerilom naobrazbe svakog pojedinog naroda naobrazba njegove žene, i na kojem

51 *Isto*, 79-86.

52 *Usp. isto*, 128-129.

53 Primjerice, u župi Široki Brijeg u kojoj je bilo 8.000 župljana, samo ih je 300 bilo pismeno (Knezović, Oton, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 30).

54 *Isto*, 30.

55 *Isto*.

je stupnju obrazovanost njegove žene, na tom je i čitavi narod”, pitajući se u svojim obraćanjima puku: “Po čemu će majka naučiti svoju djecu, te svoje najmilije učenike, ako je i sama neuka?”⁵⁶

Njegova originalna metoda opismenjivanja⁵⁷ u tzv. seljačkim školama ili analfabetskim tečajevima sav je svoj uspjeh pokazala 24. svibnja 1914., kad je održan prvi javni ispit u Širokom Brijegu.⁵⁸ Potaknut tim, kako kaže, “najradosnijim danom u svome životu”, Ivo Dobržanski piše brošuru o seljačkim školama, ističući u *Uvodu* kako se svaki Hrvat mora obradovati “da je u svom kraju naišao na nov način brzog širenja pismenosti (...) koji svojom dinamikom i svojim kolosalnim uspjehom isto tako zadivljuje, kao moderna tehnika letućih strojeva – te svaki Hrvat videći čuda čednog narodnog pedagoga i osmijeh narodnih učitelja – mora da povjeruje u mogućnost – da za 4 godine bude cijeli hrvatski narod priveden knjizi”.⁵⁹ Kao ni mnogo puta prije u bremenitoj povijesti hrvatskoga roda, hirovita mu sreća ni tada nije bila naklona, jer je sve započelo u nezgodan čas – uoči Prvoga svjetskog rata.

56 *Isto*, 31. Širenju ideje opismenjivanja i ženske mladeži pripomogla je i odredba pape Pija X. da mladić i djevojka moraju vlastoručno potpisati ženidbeni ugovor.

57 Koliko god da se njegova metoda hvalila, fra Didak gleda na nju posve trijezno: “Mnogo se govori o toj famoznoj metodi, kao da bi sama po sebi mogla nepismene naučiti čitati i pisati. Istina je, metoda znači mnogo, ali strpljivost i rad znače mnogo više. Ja sam često po cijeli dan čitao pisma svojih početnika seoskih mladića i djevojaka koje su mi slali kao znak njihova uspjeha i napretka u čitanju i pisanju, i na njih odgovarao. Tako su oni naučili i jedno i drugo” (Barišić, Kazimir, “Naši dragi pokojnici. Fra Didak Buntić, O. Fr. M.”, u: Čorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 126-133, ovdje 131-132, pretisak nekrologa objavljenog u *Korrespondenzblattu* u Innsbrucku 1922.).

58 Ispitu je pristupilo oko 800 učenika i 700 učenica, od 15 do 60 godina starosti. U tim seljačkim školama fra Didak ih nije samo naučio čitati i pisati nego je omogućio da dobiju i osnovnu pouku iz drugih predmeta, a mnoge je učlanio i u Književno društvo sv. Jeronima (usp. Knezović, Oton, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 32). Fra Didak je za dvije i pol godine samo u širokobriježskoj župi opismenio više od 2.000 ljudi, što je činilo oko 35% u tom kraju od 7.000 ljudi (usp. Dobržanski, Ivo, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Tiskara “Bosanske pošte” 1914., 10-11 te 30-34).

59 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Tiskara “Bosanske pošte” 1914., Uvod, 5, u kojem dalje piše: “Pošto se ovdje radi o jednoj našoj hrvatskoj metodi, koja je iznikla iz narodne duše, u narodu već oprobana, to je nesumnjivo, da ćemo služeći se tom metodom najbrže i najlakše doći do uspjeha”, 6. A potom objašnjava da je razlog toga uspjeha “i u tome što seljak-učitelj poznavajući bolje dušu narodnu nego školovani znade način obučavanja udesiti prema shvaćanju seljaka”, 11.

Fra Didak promiče i voćarstvo, potičući ljude da iz tla i njegove konfiguracije izvuku najbolje što se da, iako je i tu spočetka neshvaćen – dok nisu divljake cijepljene plemkama donijele prvi rod.⁶⁰ S druge pak strane osniva štedionice i poučava ljude kako da se najbolje pomognu od takvoga novčarskog sustava, jer je uviđao nevolju seljaka koji – iako svoj novac zarađuje žuljavim rukama – ne zna njime upravljati, nego ga brzo i lakoumno izda.⁶¹ To je bilo osobito važno i stoga jer su se seljaci u to doba morali za velike novce sami otkupljivati od turskih aga i begova, a te bi im štedionice onda davale pristupačne zajmove.⁶² Zauzimao se kao narodni poslanik i za hercegovačke uzgajivače duhana te za seljačke mladiće u vojsci.⁶³ S razlogom se kaže da je selo u fra Didaku našlo “svoga zaštitnika i oca”.⁶⁴

Širina pogleda i njegova dalekosežnost temeljna je značajka i fra Didaka i Majke Marije Propetoga. Dok fra Didak djecu iz Hercegovine, pa i cijele obitelji, spašava od gladi odvođeći ih u Slavoniju, ili ih potiče da i sami odlaze, na vlastito traženje ili da se odazivlju na pozive rodbine koja je već tamo otišla, gleda hrvatski narod u cjelini. Jasnو mu je da su mnogi od njih tako izgubljeni za Hercegovinu, ali su dobiveni za hrvatski narod,⁶⁵ jer su Hercegovci radini, sposobni za život i za veliku zadaću obnavljanja Slavonije. Bila je to sastavnica političkoga pristupa da se naseljivanjima hrvatske djece s juga i zapada zapriječi doseljivanje Nijemaca i Mađara, pa je doista velik pothvat u tako malo vremena uspjeti dobiti smještaj za više od deset tisuća djece⁶⁶ u rodnoj žitnici preko Save i Dunava. Fra

60 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 33.

61 Usp. *isto*, 33-34.

62 Usp. *isto*, 33; “Takvu je Seljačku zadrugu osnovao fra Didak i fra Blaž Jerković na Širokom Brijegu. Zadrugu su uzorno vodili fratri, te je i danas jedan od najjačih i najsolidnijih seljačkih novčanih zavoda” (*isto*, 34).

63 Usp. *isto*, 44-45 te 85-86; prijepis pisama i dokumenta koji se odnose na tu tematiku otisnut je u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., u poglavlju Svjedočanstva, 105-125.

64 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 37.

65 Usp. *isto*, 39-40.

66 Broj djece može biti prijeporan, jer se spominje i 17.000 (primjerice: Bubliko, Jakov, “Hercegovina u doba fra Didaka Buntića. Povijesni okvir”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 21-36, ovdje 35), ali već i najmanja brojka, gdje je riječ o tomu da je od 8. rujna 1917. do svibnja

Didak se brine za život tih izbjeglih iz hercegovačkoga jada i bijede, trudeći se napraviti pravila po kojima su se domaćini trebali odnositi prema primljenoj djeci i pridošlicama, gdje izričito traži da djeca budu školovana, odgajana, ako treba, zbog neposluha, i kažnjena, ali blago i očinski. Brine se za žensku mladež, ne dopuštajući da se u transportima šalju djevojčice starije od 12 godina.⁶⁷

Majka Marija Propetoga na poziv otaca franjevaca koji su pratili naše iseljenike u Južnu Ameriku,⁶⁸ šalje ondje svoje sestre već 1936. godine, a i sama odlazi kao vrhovna glavarica u propisani kanonski pohod u veljači 1940., ali zbog ratnih neprilika ostaje tamo do 1951. odnosno 1952., godinâ u kojima organizira prijenos generalne družbine kuće iz Blata u Rim. Na teritoriju tadašnje države otvara kuće gdje se god ukazala potreba i gdje su bile njezine sestre pozvane. Družba, utemeljena u Blatu na blagdan sv. Franje, 4. listopada 1920., preuzima prvu službu izvan svoga kraja, u Subotici, 1923., u sirotištu "Kolevka", gdje je spočetka radilo nekoliko sestara, a poslije su preuzele cijeli zavod i proširile ga.⁶⁹ Sestre i danas djeluju tamo. Marija je otvarala nove kuće gdje su je pozivali, ali ih je odlučno i zatvarala ondje gdje je uviđala da to nije njihova služba ili da je to za zdravlje sestara preopasno.⁷⁰ Tako su u Argentini sestre najprije radile u privatnom sanatoriju "Rivadavia" u Buenos Airesu, dok nisu dospjele do siromaha na periferiji i njima se posvetile. Jedno su vrijeme obavljale obje službe – zarađujući u jednih, da bi mogle davati drugima.⁷¹

Uz davanja kruha i posredovanje knjige treća je značajka brige za siromahe i u fra Didaka i u Marije – gradnja!

1918. otpremljen 21 transport s blizu 7.000 djece, od kojih je oko 4.200 rimokatolika, oko 2.500 pravoslavaca i 180 muslimana (usp. Petric, S., "Ustaj, oče, sirotinju hrani", *Kršćanska obitelj*, XXI (1938.) 39) upućuje na razmjernost tragedije i veličinu pothvata u kojem su uz fra Didaka sudjelovala i njegova subrača i drugi pojedinci, ali je onaj glavni pokretač i izvršitelj namisli bio upravo on.

67 Andrija Nikić, *Godine gladi. Povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje (1916.-1919.)*, Duvno, 1974., pretisak Mostar – Veljaci, 1995., 53.

68 Fra Leonard Rusković početkom siječnja 1936. upućuje molbu s. Mariji Propetoga da pošalje 20 svojih sestara za rad u jednom privatnom sanatoriju u Buenos Airesu (usp. Matanić, Atanazije, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., drugo dopunjeno izdanje, 99).

69 Usp. Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (priredio M. Parlov), Split, Verbum 2004., 185-190.

70 Tako je, primjerice, otvorila filijale u Opuzenu i Velesu, ali ih je doskora i zatvorila (usp. Matanić, Atanazije, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., drugo dopunjeno izdanje, 86).

71 Usp. *isto*, 99-104.

Marija je gradila iznimno mnogo, stvarajući tako podlogu za djelovanje svoje družbe, prije svega karitativno službenje.⁷² Upuštala se u vrlo smione pothvate u kojima se jako dobro očitovale njezino pouzdanje u Providnost, koje je u mnogih izazivalo najprije čuđenje a potom udivljenje kad bi vidjeli ostvarena djela. Jednom joj je tako jedan crkveni dostojanstvenik pisao “kako je nije strah početi graditi, kad nema novaca niti ga može na bankama dobiti”? A ona odgovara: “Kad bih imala novac u ruci, pouzdala bih se u novac, a kad ga nemam, imam vjeru i pouzdanje samo u svetu providnost Božju.”⁷³

Fra Didak je dosjetljiv u svojoj želji da se Široki Brijeg okruni veličanstvenom bazilikom – svome težaku u ruke daje dljeto, stavljajući ga kao pomoćnog radnika iskusnu kamenoklesaru iz Italije i Dalmacije, računajući da će se bistar um i okretnost hercegovačkoga duha “zaraziti” tom vještinom, pa će doskora od toga imati i kruha u ruci.⁷⁴ Tako je i bilo – divota oklesana kamena širokobriješke ljepotice, kojoj ni zloba partizanske topovske tanadi nije mogla nauditi, izvrćala je mahom ispod težačke ruke hercegovačkih mladića i muževa. Takvi Božji ugodnici ne zadovoljavaju se ovlaš učinjenim, prosječnim⁷⁵ – oni traže ono ponajbolje za Boga i čovjeka stvorena na njegovu sliku. Fra Didak je svoju crkvu gradio s narodom u romanskome stilu, oživotvorujući “vjekovnu povezanost vjere hercegovačkoga puka i njegovih franjevacu s Rimom”.⁷⁶

Duhovno-pastoralne usporednice

Fra Didaka i s. Mariju Propetoga možemo promatrati i kao preteče Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.). U njegovu su duhu djelovali u Crkvi i društvu, upravo zato što su bili Božjega duha i posve poslušni njegovoj vo-

72 Proširuje samostan u Blatu, gradi Zavod sv. Terezije u Subotici i puno drugoga, tako da su do njezine smrti 1966. sestre Kćeri Milosrđa “radile u 47 većih ili manjih kuća, od koji je 18 bilo vlasništvo Družbe” (*isto*, 83).

73 *Isto*, 89.

74 Usp. Andrija Nikić, “Širokobriješka crkva – pjesma od kamena”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 55-66, ovdje 64.

75 Kad je gradnja zbog nestašice sredstava zastala, prigovarali su mu “što nije dao jednostavno ozidati zgradu i zid izvana okrećiti”, nego ustraje na skupom klesanju kvadratnoga kamena, a on jednostavno nije mogao praviti obijeljenih grobova (usp. *isto*, 55-66, ovdje 64-65).

76 Didak Ćorić, “Fra Didak Buntić – dobrotvor Hercegovine”, u: *isti* (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 9-19, ovdje 15.

lji. Oboje su isticali to beskrajno vjerničko pouzdanje u Božju volju i njegovu providnost, istodobno zalažući sve svoje umne i tjelesne snage i sva umijeća koja su stekli, dajući se tako Bogu kao djelatno sredstvo u njegove ruke. Upravo se u njihovu duhovnom i pastoralnom liku prepoznaje koliko su se sami izgrađivali u skladu s onim vječnim duhom nadahniteljem i stvarateljem, o kojem govori Biblija, a koji se očitovao na Drugom vatikanskom koncilu, kao najznamenitijem crkvenom događaju 20. stoljeća. Oboje su se trudili prenositi to i na druge, ponajprije na svoje redovničke zajednice, a onda i na sve koji su bili upućeni na njih.

Iza fra Didaka, iako učena, sklona peru i vrlo lijepa i promišljena izražavanja, nažalost nije ostalo odveć rukopisa, a i ono što je u njegovoj ostavštini nakon prerane mu smrti, u 51. godini života, 3. veljače 1922., bilo nađeno, velikim je dijelom uništeno u partizanskom napadu na Široki Brijeg potkraj Drugoga svjetskog rata, kad je izgorio samostan u kojem je bila čuvana i fra Didakova ostavština.⁷⁷ Više je sačuvano iz kraćega razdoblja njegova života, iz godina provincijalatstva, od 1919. do smrti. Posebice su dragocjene njegove okružnice u kojima izbija na vidjelo njegov duhovni lik, upotpunjujući tako one crte značaja koje su inače odražavale njegovu plemenitost i nutarnju izgrađenost. Da nikakva druga svjedočenja o njemu ne postoje, već one bi bile dostatne da se iz njih iščita istinska veličina toga čovjeka, tko je bio, iz čega je rastao, čemu je težio i kakvim se sredstvima pritom služio. U nastupnoj okružnici odmah se braći očituje: "Obećajem pred Bogom i svima vama da ću u radu pred očima imati jedino ono što će promicati slavu Božju, dobro Provincije, dobro braće i kršćanskog puka koji je povjeren našoj braći."⁷⁸

Važna su i njegova pisma mladim fratrima na školovanju po Europi, koje je upravo on razasuo po znamenitim europskim učilištima da ih tako izgradi za što bolje služenje svojoj rodnoj Hercegovini. Korespondencija s uglednicima i drugim znamenitim osobama daje uvid u njegovo političko djelovanje, koje je bilo u mnogim sluča-

77 Zbog toga je još dragocjeniji fra Didakov životopis koji je načinio fra Oton Knezović (*Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938.). On je dobio uvid u svu tu fra Didakovu ostavštinu. Šteta je samo što nije uvrstio više prijepisa izvornih dokumenata, jer bi barem tako bili sačuvani.

78 Nastupna okružnica fra Didaka Buntića, Mostar, 8. prosinca 1919., otisnuta u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 121-125, ovdje 121.

jevima iznimno hrabro. Dakako da su izvrsna svjedočenja o njegovu kako duhovnom životu tako i pastoralno-društvenom radu dana i u nekrolozima. Iako se o mrtvima govori, ili bi se barem trebalo govoriti, samo najbolje, ta su svjedočenja vjerodostojan izraz fra Didakova istinski nesebična zauzimanja za čovjeka i posvemašnjega izgaranja za slavu Božju.

Dragocjena svjedočenja o njegovu značaju, o tomu kakav je bio u neposrednom odnosu prema subraći, suradnicima i drugim ljudima sačuvana su i u njegovu prvom životopisu, objelodanjenom 15 godina nakon njegove smrti, 1938., a životopisac je i sam bio njegovim učenicom i subratom. U svom djelu, da je i htio, nije mogao naočigled tolikih fra Didakovih suvremenika ni na koji način iskrivljivati sliku o njemu. On o fra Didaku piše kao o ozbiljnu i vrlo muževnu čovjeku koji nije mnogo govorio, nego je neprestano radio, ali je “ipak bio neobično vedar, veseo, nasmijan i katkad pun humora. Dobro je poznao mladenačku psihologiju te je znao, kakav mora biti među mladeži, ako želi imati uspjeha. Njega je resila dobrota i vječna pripravnost, da svakome čini dobro”.⁷⁹ Na drugom mjestu životopisac ističe kako je svatko u susretu s fra Didakom stjecao dojam da je on “kulturan, učen, dobar, ponizan uvijek pripravan da svakome dobro čini”, jer je bio “miran i sređen čovjek, u kome (su) se duh i srce razvili u divni sklad”, a njegov “vedri optimizam i idealizam davao mu je neki nadnaravni čar, kojim je svakoga osvajao”.⁸⁰ Fra Didak je bio “duboko religiozan čovjek, čista i neporočna života”,⁸¹ koji se hranio svetopisamskom riječju, a misao sv. Pavla toliko je usvojio da se često nije znalo gdje završava misao apostola narodâ a započinje misao ovoga sluge Božjega. Savjesnim izvršavanjem svećeničkih dužnosti, posebice molitvom, izgrađivao je svoj duh za golemo djelo služenja čovjeku. Svetu je misu slavio osobitom pobožnošću, “upravo veličanstveno”, što su i drugi zamjećivali.⁸² Upravo ta fra Didakova navezanost na Riječ Božju kao

79 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 25.

80 *Isto*, 89.

81 *Isto*.

82 Dr. Bukhardt, profesor psihologije u Paderbornu, koji je 1921. doživio kako fra Didak slavi misu sa svojim đacima koje je tamo dopratio na studij, izjavio je: “Još nikada u životu nisam sreo svećenika koji tako divno celebrija.” Slično se govorilo i za njegovo moljenje časoslova (Vasilj, Stanko, “Svećenički lik fra Didaka Buntića”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 47-52, ovdje 49).

temeljnu smjernicu vjerničkoga života, a slavljenje liturgije kao izvora i vrhunca toga života, neka su od važnijih isticanja Drugoga vatikanskoga koncila.⁸³

Fra Didak je svojim shvaćanjima suvremenoga trenutka i prepoznavanja budućih događanja prednjačio među redovničkom braćom, pa ne čudi da ga u njegovim nastojanjima nisu mogli uvijek slijediti. Tako ga nisu razumjela ni subraća na generalnom kapitulju franjevačkog reda 1921. u Asizu kad se raspravljalo o promjenama nekih pravila, a fra Didakovi su se jasni stavovi činili odveć radikalnima, štoviše, kao da dolaze od zavodničkoga duha.⁸⁴ Nedugo potom ono na što je fra Didak, posve ispravno čitajući znakove vremena, ukazivao, postalo je uobičajena svakodnevica u franjevačkom redu, o koju se nitko nije spoticao. I u tom se očitovala njegova usklađenost s koncilskim duhom, koji se otjelovio u posljednjem dokumentu koncila, pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes*.⁸⁵

Za razliku od fra Didaka koji nije mogao ni slutiti saziv Drugoga vatikanskoga koncila, s. Marija Propetoga doživjela ga je u cijelosti, a možda mu, na sebi svojstven način, i dala mali prilog. Ona je u svome pastoralno-duhovnome djelovanju osobito isticala Božje očinstvo. Prema vlastitom svjedočenju Bog je “njevinoj malenoj duši već od šeste godine”⁸⁶ objavljivao tu potrebu većeg poznavanja i prve i treće božanske osobe Presvetoga Trojstva, a u obitelji je imala živo iskustvo očinstva u svetačkom liku svoga zemaljskog oca. Stoga ona nastoji ne samo u svojih sestara pobuditi veće zanimanje za Božje očinstvo nego to pokušava potaknuti i u utjecajnih crkvenih velikodostojnika koji imaju mogućnost poraditi u Crkvi na zauzetijem

83 Posebice koncilski dokumenti *Dei Verbum* – dogmatska konstitucija o Božanskoj objavi (1965.) i *Sacrosanctum concilium* – konstitucija o svetoj liturgiji (1964.).

84 Fra Didak se “borio za iskrenost franjevačkog siromaštva, a zaslužio naziv protivnika siromaštva”, jer je “tražio da se iz našega života ukloni propis o zabrani nošenja novca”, pri čemu je za govornicom rekao da je došao s novcem u džepu i pokazao svoj novčanik, tražeći da i drugi provincijali pokažu svoj, pa ako ima ijedan koji je došao bez novca, vjerovat će mu se. Zavikali su na njega: “Silazi, Sotono, s govornice!”, jer su to smatrali svetim amanetom sv. Franje” (Šilić, Rufin, “Fra Didak – provincijal (27. 5. 1919. – 3. 2. 1920.)”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 89-104, ovdje 90 i 92).

85 Kao jedan od najizbrušenijih dragulja Drugoga vatikanskoga koncila, dokument na kojem se dugo radilo, a usvojen je dan prije zaključenja koncila, kao njegova svojevrsna kruna, 7. prosinca 1965.

86 U pismu papi Piju XII., 9. veljače 1954. (arhiv Družbe Kćeri Milosrda, Rim).

naviještanju Božjega oćinstva,⁸⁷ šaljuci im malu knjižicu na talijanskom, koju je dala prevesti i na hrvatski.⁸⁸ Do toga joj je osobito stalo, zato što drži da se ekumensko djelovanje Crkve itekako može potkrijepiti većim isticanjem Božjega oćinstva, u koje se ulazi po njegovu Sinu, Isusu Kristu u snazi Duha Svetoga.⁸⁹ Ta joj je ekumenska dimenzija osobito važna, o čemu svjedoći i jedan pomalo naivan događaj iz njezina života.⁹⁰

Sazivanje Drugoga vatikanskoga koncila doživjela je kao *kairos* – milosni trenutak koji se ne smije propustiti, pa iako već jako bolesna, sve tjelesne sile upire ne bi li pismima papama,⁹¹ kardinalima, biskupima i drugim uglednicima stavila na srce tu potrebu približavanja Božjega oćinstva suvremenom ćovjeku. Kako je tada živjela u Rimu, posjećivali su je mnogi biskupi i nadbiskupi, i hrvatski i oni iz Južne Amerike.⁹² Suočena s iskustvom smrti još u ranom

87 Jedan od ćetiri znanstvena skupa održana uoći proglašenja blaženom Marije Propetoga bio je posvećen upravo toj temi: “Teološki aspekti Božjeg oćinstva u životu i djelu Marije Propetog Isusa Petković”, IV. znanstveni skup o Službenici Božjoj Mariji Propetog Isusa Petković, Zagreb, 5.-6. studenog 1999., Zagreb, Družba Kćeri Milosrđa, 2000. Radovima s toga skupa temeljito su obrađene Marijine pouke sestrama, njezina dopisivanja s brojnim crkvenim velikodostojnicima i sva njezina nastojanja oko promicanja i boljega poznavanja Božjega oćinstva.

88 Rijeć je o 1935. godine objavljenoj knjižici duhovnih meditacija *Vers le Pere*, ćiji je autor nadbiskup Cambraia u Francuskoj, Emilio Guerry, a koja je 1945. na temelju trećega francuskoga izdanja prevedena na talijanski pod naslovom *Andiamo al Padre* (1963. izlazi iznova pod naslovom *Incontro al Padre*). Marija Propetoga je u okružnici sestrama od 1. prosinca 1958. naziva “svetom knjižicom” i daje ju prevesti na hrvatski. Piše teološki dubok uvod u to djelce i od belgijskog izdavaća dobiva prava objavljivanja, ali kako u to vrijeme (1963.) nije bilo dopušteno tiskanje religioznih djela u Hrvatskoj, djelo ostaje neobjavljeno, sve do danas (usp. Zdenko T. Tenšek, “Povijesne i teološke posebnosti Božjeg oćinstva u Marije Propetog Isusa”, IV. znanstveni skup o Službenici Božjoj Mariji Propetog Isusa Petković, Zagreb, 5.-6. studenog 1999., Zagreb, Družba Kćeri Milosrđa, 2000., 115-136, posebice 120-121).

89 Usp. *isto*, 115-136, posebice 128-129.

90 Kad je 1922. išla u Slavoniju prikupljati milostinju, na proputovanju u Beogradu posjetila je i pravoslavnoga patrijarha i s njim razgovarala o sjedinjenju odijeljenih Crkava. Patrijarh se pokazao voljnim o tomu razgovarati ako ga Rim pozove, štoviše nakon tog susreta sam je nazvao Majku Mariju i htio s njom još dalje o tom razgovarati. Marija se osjetila pozvanom da o tom obavijesti zagrebaćkoga nadbiskupa Bauera, koji ju je odgovorio od daljnjeg bavljenja tom temom. Njoj je pak ostalo žao što tada ipak nije našla načina da o svemu obavijesti i Svetoga oca (usp. Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi*, Split, Verbum 2004., 177-178).

91 Još prije saziva Drugoga vatikanskoga koncila Piju XII., zatim Ivanu XXIII. i Pavlu VI., od kojih je dvojici posljednjih pisala još prije nego što su postali pape.

92 Njezin životopisac kratko to sažima: “Moram također spomenuti da je Marija između 1962. i 1965. primila posjete mnogih nadbiskupa i biskupa, bilo iz domovine bilo iz Južne Amerike, koji su onih godina dolazili u

djetinjstvu, kako vlastitim umiranjem tako umiranjem njoj dragih i bliskih ljudi, a potom svetim umiranjima prvih svojih susestara koje su mlade umirale nakon ulaska u Družbu,⁹³ uvijek je imala poseban odnos prema smrti. Kad joj 1935. u ruke dolazi mala knjižica sv. Karla Boromejskoga, *Duhovni ugovor duše s Bogom – Oporuka duše*, spremno je s talijanskoga prevodi na hrvatski i već iste godine tiska u 16.000 primjeraka, dajući je tako svojim sestrama, a po njima i našem narodu.⁹⁴ Sama je napisala *Hvale i zazive Nebeskom Ocu*⁹⁵ po kojima se molilo i slavilo Boga u njezinoj družbi i s narodom gdje god su sestre djelovale. Koliko je od tih njezinih nastojanja i pastoralno-duhovnih djelovanja doista ušlo u dvoranu koncilskoga zasjedanja, teško je procijeniti, ali se smijemo nadati da sva ta njezina mnoga i odlučna nastojanja nisu bila uzaludna i da je ta srčanost ipak malo dotaknula naslovnike njezinih obraćanja i tako se, makar i podsvjesno, odrazila u njihovim promišljanjima tijekom koncilskoga rada.

Marija Petković, iako nije imala nekih, rekli bismo, velikih škola, ipak ostavlja vrlo vrijednu pisanu baštinu, jer je sestrama uvijek nastojala okružnim pismima, konferencijama, prigodnim uputama pomoći u što vjernijem služenju Bogu, kojem su se zavjetovale svetim redovničkim zavjetima u karizmi Družbe Kćeri Milosrđa. Posebice joj je stalo kako do osobnoga posvećenja tako do posvećenja svake svoje duhovne kćeri. To zorno priziva u pamet i stavlja na srce svakoj sestri, ističući potrebu uzajamne ljubavi i opraštanja.⁹⁶ Upravo zbog velike vrijednosti njezine pisane baštine, njezine je susestre uz pomoć teoloških i jezičnih stručnjaka malo po malo objavljuju, dajući je vjerničkoj javnosti za duhovnu izgradnju.⁹⁷

Rim da sudjeluju na Drugom vatikanskom crkvenom saboru” (Matanić, Atanazije, *U znaku ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1999., drugo dopunjeno izdanje, 169).

93 Usp. isto, 171.

94 Usp. isto.

95 Unatoč bolesti i slabim tjelesnim snagama uspjela ih je završiti u ljeto 1964. i onda posebnim okružnim pismom razaslati svojim sestrama (usp. isto, 169). Prvo je izdanje tiskano na talijanskom, a potom na hrvatskom i španjolskom, jezicima koji se govore u Marijinoj franjevačkoj družbi. Na hrvatskom su potom izdana još tri izdanja (posljednje 2003.), a priredila ih je i ponešto izmijenila njezina duhovna kćer, s. M. Ksenija Režić.

96 Primjerice: “Sestre drage, željela bih da utisnem u vaše srce duh Družbe, ljubav prema Bogu i uzajamnu ljubav; da sve budete samo jedna duša, da se ljubite kao što vas ljubi Krist. Zato opraštajte jedna drugoj, jer svaka ima svoju slabost, teško se nađe koja, da je savršena u svemu” (iz pouke Majke Marije Propetoga “O dužnosti da se posvetimo”, 10. siječnja 1942., otisnuto u: *Tebi Majko*, 1 (2009.) 12-14, ovdje 13).

97 Tu uz neka druga djela treba posebice istaknuti Marijinu Autobiografiju, koju je za tisak priredio Mladen Parlov: Marija Propetog Isusa Petković,

Fra Didak Buntić i bl. Marija Propetoga, posvećujući svoj život Bogu i radeći za njegovu slavu, svatko u svojoj redovničkoj zajednici, otjelovili su karizmu franjevačkog siromaštva, koja se očituje prije svega u služenju siromasima. Upravo stoga što su bili duboko vjernički izgrađeni prepoznavali su nadahnuća duha i mogli slijediti volju Božju za njih i njihovu sredinu u povijesnom trenutku u kojem su se nalazili. Iz punine toga duha mogli su se nesebično posvetiti Bogu, slaveći ga i ljubeći u čovjeku potrebniku, u službi bližnjemu.

Dok Marija zbog svoga ljubljenog oca, koji joj postaje uzorom u karitativnom radu, guši u sebi redovničko zvanje, i to ono za kontemplativnim životom u nekom strogom redu, fra Didak odlazi u franjevački red više da ugodí majci koja je to željela. Bog se služi i jednim i drugim svojim djetetom da ga privuče k sebi onako kako će mu biti najkorisnije oruđe u njegovim rukama. I s. Marija Propetoga i fra Didak, vođeni ljubavlju prema Bogu i njezinu konkretiziranju u ljubavi prema čovjeku, izrastaju u gorostase koji odražavaju veličinu Božje ljubavi prema čovjeku. Oboje su domišljatom ljubavlju služili čovjeku potrebniku u sirotištima, bolnicama, misijama, odgoju i obrazovanju, politici... – gdje god se moglo što god učiniti za preživljavanje i osiguravanje bolje budućnosti, kako svojih sunarodnjaka tako i druge braće i sestara u Kristu. Svojim životom bili su i ostali uzor vjerničkoga življenja evanđeoskih kreposti, što je Crkva i prepoznala proglašivši Mariju Propetoga blaženom, a što se mnogi, na različite načine dodirnuti njegovom dobrotom i ljubavlju, uskoro nadaju i za fra Didaka.⁹⁸

Franjevačka karizma i jest u svojoj izvornosti nepatvoreno služenje siromasima, onima najmanjima među ljudima, a oni sami pripadaju redu manje braće (*ordum fratrum minorum*). Već je življenje franjevačkog duha naših dvoje Božjih ugodnika, i s. Mariju Propetoga i fra Didaka, bitno usmjerilo na služenje siromasima. Kad je u Bosni i Hercegovini za Prvoga svjetskog rata zavladao glad i masovno umiranje, u vremenu tog vojničkog apsolutizma svakoga se tko bi se zauzimao za siromašni narod držalo sumnjivim i opasnim, pa se gotovo na cijelom području čuo jedino fra

Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi, Split, Verbum ²2004., te njezine *Upute za nadstojnice i duhovne učiteljice*, Split, Crkva u svijetu, 2006., koju je za tisak priredio Ante Mateljan.

98 I autorica ovoga rada ima zahvaliti fra Didaku što je njezina djeda, Peru Knezovića, rođena 1904., opismenio po svojoj originalnoj metodi opismenivanja i spasio u godinama gladi otpremanjem u Slavoniju.

Didakov glas.⁹⁹ Nije se libio ni pohoda caru ni kojem drugom velikodostojniku. Zapisano je kako su majke svojoj djeci pokazivale fra Didaka govoreći da ga dobro pogledaju, jer “mi imamo Boga na nebu i samo njega ovdje na zemlji”.¹⁰⁰ Jednako tako i s. Marija Propetoga, iako žena, nezatna redovnica s jadranskoga otoka, pronalazi način da se njezin vapaj uime sirota i ubogih čuje u državnim i crkvenim ustanovama, da dopre do moćnih i utjecajnih i da od njih većinom dobije i pozitivan odgovor. Takav glas čuje se samo od onih koji s Bogom hode, čija je vjera i pozdanje u njega stameno. To su ljudi koji su poziv na svetost vjerničkoga života čuli i odazvali mu se. Majka Marija Propetoga živjela je iz svoje vjere, u drugima je budila i dopuštala da se ta vjera odjelotvori. Njezinim se susestrama, duhovnim kćerima Marijina predanja Bogu, duboko usjeklo njezino uvjerenje: “Kako vjerujemo, onako i djelujemo!”¹⁰¹ Ljudi poput s. Marije Propetoga i fra Didaka ostavljaju trajan trag, koji – čini se – postaje to vidljiviji što nas više vremena dijeli od onih dana kad su hodili ovom zemljom. Tako je don Riccardo Petroni, postulator kauze bl. Marije Propetoga, posve uvjeren “da ćemo dobro i brzo doći do žuđenoga cilja”, tj. njezina proglašenja svetom, “jer je miris svetosti koji je ostavila bl. Marija Propetoga živ i stvaran, jasan i djelotvoran”.¹⁰² Jednako tako fra Marijan Zubac, subrat fra Didaka Buntića za njega kao idejnoga začetnika velebne širokobriješke bazilike, na neki način i projektanta, i najzaslužnijega za njezinu gradnju, kaže: “Nije na njoj ostavio svoje ime urezano, ali je na cijeloj zgradi ostavio otisak svoje ličnosti.”¹⁰³

Oboje ovih Božjih ugodnika ostavili su neizbrisiv trag svetosti, Božje slave i hvale u Crkvi u Hrvata. Njihova baština zavređuje biti i nadalje znanstveno proučavana i vjernički nasljedovana.

99 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete 1938., 81.

100 Kazimir Barišić, “Naši dragi pokojnici. Fra Didak Buntić, O. Fr. M.”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 126-133, ovdje 133, pretisak nekrologa objavljenog u *Korrespondenzblattu* u Innsbrucku 1922.

101 S. Marija Propetoga, kao vrhovna glavarica na kapitulu održanu hrvatskim sestrama u Rimu, 14. rujna 1952., 34.

102 Usp. Riccardo Petroni, “Živ je i djelotvoran miris svetosti bl. Marije Propetoga!”, u: *Tebi Majko*, 1 (2009.) 19-21, ovdje 21.

103 Andrija Nikić, “Širokobriješka crkva – pjesma od kamena”, u: Ćorić, Didak (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevačke provincije, 1978., 55-66, ovdje 62.

LITERATURA I IZVORI

DOBRŽANSKI, I. (1914.), *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo.

ĆORIĆ, D. (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb–Mostar, 1978.

Katekizam Katoličke crkve, Zagreb 1984.

KNEZOVIĆ, O. (1938.), *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb.

Marija Propetog Isusa Petković, *Sve za Isusa. Autobiografija i duhovni zapisi* (priredio M. Parlov), Split 2004.

MATANIĆ, A. (1999.), *U znaku ljubavi*, Zagreb.

NIKIĆ, A. (1974.), *Godine gladi, Povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje (1916.-1919)*, Duvno.

PETRONI, R. (2009.), Živ je i djelotvoran miris svetosti bl. Marije Propetoga!, *Tebi Majko*, 1: 12-14.

TENŠEK, Z. T. (2000.), *Povijesne i teološke posebnosti Božjeg očinstva u Marije Propetog Isusa*, IV. Znanstveni skup o Službenici Božjoj Mariji Propetog Isusa Petković, održan u Zagrebu 5.-6. studenog 1999., Zagreb.